

Шелих А. А.,

аспірант

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0002-8565-880X

РОЛЬ ПРАВОСВІДОМОСТІ В РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. Стаття висвітлює практичні аспекти однієї з фундаментальних юридичних категорій – правосвідомості щодо функціонування міжнародного механізму захисту прав людини. Публікація містить детальний аналіз новітніх підходів до розуміння правосвідомості, а саме її змісту та структури. Розкрито інтегративну сутність правосвідомості та важливість її емоційної та інтелектуальної складової в процесі правореалізації. Обґрунтовано особливості впливу правосвідомості на формування в громадян правових моделей поведінки та усвідомленого бажання захисту власних прав та законних інтересів. Досліджено сучасне розуміння механізму захисту прав людини та громадянина, виокремлено особливості національного та міжнародного механізму захисту прав, а також обґрунтовано нормативну та інституційну складову останнього. Розкрито зміст європейської системи захисту прав людини та місце України в її функціонуванні. Наведено практичні приклади безпосереднього впливу правосвідомості громадян на функціонування Європейського суду з прав людини та на правову дійсність України. Зроблено короткий огляд рішень ЄСПЛ в контексті ролі правосвідомості громадян, які прийняли вольове рішення відстоювати власні права. Приділено окрему увагу системним проблемам правозахисної системи України та ролі правосвідомості громадян та представників влади в її покращенні. В статті наведено результати власного соціологічного дослідження автора, націленого на виявлення рівня обізнаності громадян щодо функціонування механізмів захисту прав людини. Виявлено важливу проблематику недостатнього обсягу правових знань громадян для ефективного використання доступних засобів захисту прав, в тому числі, міжнародних. Зроблено висновки про істотну роль правосвідомості у функціонуванні міжнародного механізму захисту прав людини та під час виконання рішень ЄСПЛ. Підкреслено важливу практичну складову правосвідомості, як реального засобу впливу на правову дійсність нашої держави. Наголошено на важливості розвитку правової освіти в Україні, а також підвищення рівня правосвідомості як звичайних громадян так і представників державної влади.

Ключові слова: право, правосвідомість, захист прав людини, Європейський суд з прав людини, правореалізація, правова освіта, правова дійсність, правова система.

Shelyh A. A. The role of legal consciousness in the operation of the international human rights protection mechanism

Abstract. The article examines the practical aspects of one of the fundamental legal categories—legal consciousness—in the context of the functioning of the international mechanism for the protection of human rights. The publication provides a detailed analysis of contemporary approaches to understanding legal consciousness, in particular its content and structure. The integrative nature of legal consciousness is revealed, as well as the significance of its emotional and intellectual components in the process of legal implementation.

The study substantiates the specific features of the influence of legal consciousness on the formation of legal behavior models among citizens and their conscious intention to protect their own rights and legitimate interests. The modern understanding of the mechanism for the protection of human and civil rights is examined; the peculiarities of national and international human rights protection mechanisms are identified, and the normative and institutional components of the latter are substantiated.

The content of the European human rights protection system and Ukraine's place in its functioning are disclosed. Practical examples of the direct impact of citizens' legal consciousness on the functioning of the European Court of Human Rights and on the legal reality of Ukraine are provided. A brief review of the ECtHR case law is conducted in the context of the role of legal consciousness of citizens who made a deliberate decision to defend their rights.

Special attention is paid to systemic problems of Ukraine's human rights protection system and the role of legal consciousness of both citizens and public authorities in its improvement. The article presents the results of the author's own sociological study aimed at identifying the level of public awareness regarding the functioning of human rights protection mechanisms.

The study identifies the problem of insufficient legal knowledge among citizens, which hinders the effective use of available, including international, remedies for the protection of rights. Conclusions are drawn regarding the significant role of legal consciousness in the functioning of the international human rights protection mechanism and in the implementation of ECtHR judgments. The practical significance of legal consciousness as a real means of influencing the legal reality of the state is emphasized. The importance of developing legal education in Ukraine, as well as increasing the level of legal consciousness of both ordinary citizens and representatives of public authorities, is highlighted.

Key words: law, legal consciousness, human rights protection, the European Court of Human Rights, legal implementation, legal education, legal reality, legal system.

Вступ. В сучасній Україні продовжується боротьба війна українського народу за свою незалежність та вільне право на розвиток державності без впливу російської федерації. Українці виявили свою стійкість та чітку готовність брати участь у формуванні державної політики та шляхів її реалізації. Поряд з цим, наші громадяни підтвердили своє невпинне бажання досягти європейського майбутнього України. Адже попри активні бойові дії та значні виклики, українська правова система поступово інтегрується з правовою системою Європейського Союзу. Значні зміни відбувається в сфері оподаткування, освіти, регулювання господарської діяльності та інших галузях суспільних відносин. Проте, найголовніші зміни відбуваються у свідомості українських громадян, дедалі більше українців відчують потребу бути обізнаним щодо чинного законодавства та керуватися нормами права у своїй діяльності. Суспільство, прагнучи досягти справедливості, частіше обирає правові методи задоволення власних інтересів, а в разі порушення прав, громадяни вдаються до судового захисту як одного з найефективніших механізмів відновлення та захисту порушених прав людини.

У свою чергу, зростання «попиту» на справедливість та належну реалізацію прав громадян зіштовхується з недосконалістю національних механізмів у сфері захисту прав людини, що викликає об'єктивну потребу у зверненні до міжнародних інституцій з метою отримання справедливого рішення та гідної реакції щодо порушених прав громадян.

Однак, на жаль, певна кількість громадян, отримавши негативні рішення національної судової системи, не відстоюють свої права

на міжнародному рівні. Здебільшого це відбувається через звичайну необізнаність щодо діяльності міжнародного механізму захисту прав людини.

Тому в сучасних умовах значно актуалізується питання ролі правосвідомості в процесі реалізації міжнародного механізму захисту прав людини, оскільки недостатній рівень правової обізнаності громадян має безпосередній вплив на ефективність роботи інструментів захисту та відновлення прав громадян.

У зв'язку з означенням, в межах цього наукового дослідження ми проаналізуємо особливості міжнародної системи захисту прав громадян, обґрунтуємо зміст та структуру правосвідомості та з'ясуємо роль цієї категорії в реалізації міжнародних механізмів захисту прав людини. Окрім цього нами будуть проаналізовані результати власного соціологічного дослідження, спрямованого на виявлення рівня правових знань громадян щодо можливостей захисту їх прав на міжнародному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перш ніж перейти до основного змісту нашого наукового дослідження варто зазначити, що сучасна доктрина права характеризується поступовим зростанням наукового інтересу до явища правосвідомості. Якщо наукові доробки минулого століття визначали цю категорію суто в межах права, то в сучасних дослідженнях можливо зустріти думки правників-теоретиків щодо міждисциплінарного та інтегративного змісту правосвідомості. Проблематика сутності, структури особливостей формування та підвищення рівня правосвідомості стали предметом наукової

уваги таких вчених як С. Г. Бащук, А. А. Бова, Р. Ф. Гринюк, О. І. Гуцуляк, В. Є. Боднар, О. О. Ганзенко, Н. Л. Гранат, В. В. Демічева, Г. А. Злобін, Ю. Ю. Калиновський, Г. П. Клімова, Н. Ю. Коваленко, А. Ф. Крижановський, Л. Д. Куренда, А. І. Луцький, О. В. Макарова, В. В. Мухін, І. В. Осика, О. Є. Проць, М. М. Цимбалюк.

Однак попри значний внесок у розвиток доктринальних досліджень правової свідомості згадані наукові доробки вчених акцентують увагу здебільшого на теоретичній складовій цього явища. У свою чергу, практичні аспекти впливу правосвідомості на різноманітні явища правової дійсності залишаються недостатньо дослідженими. Окрім цього сучасна доктрина права майже не містить ґрунтовних наукових праць, які розкривають роль правосвідомості в процесі функціонування національних та міжнародних механізмів захисту прав людини.

Тому надзвичайно важливо сприяти розвитку досліджень практичного аспекту правосвідомості, що, на нашу думку, дозволить не лише глибше пізнати зміст явища, а й сприятиме вдосконаленню правової дійсності загалом. Адже правосвідомість не є стихійною, неконтрольованою категорією, а чітким системним явищем, яке піддається впливу та коригуванню.

Виклад основного матеріалу. Дійсно сучасна доктрина права зіштовхується з новими викликами, обумовленими необхідністю підвищення рівня дослідження практичних аспектів фундаментальних юридичних категорій. Один з нових підходів до розуміння правосвідомості висловлює Т. В. Михайліна. Вчена обґрунтовує визначення правосвідомості як відносно незалежного елементу правової системи, що забезпечує її інтегративно-синергетичні властивості та відображає сукупність знань, уявлень та емоцій стосовно фактичного і бажаного стану правових феноменів [1, с. 17]. Водночас професорка відстоює помилковість конструкцій «відсутність правосвідомості» чи «формування правосвідомості», адже правосвідомість завжди виступає невід'ємним, відносно незалежним елементом будь-якої правової системи та інтегрує її в єдине ціле, тобто властива кож-

ному індивіду, групам індивідів чи суспільству загалом [2, с. 7].

На наше переконання, це визначення правосвідомості досить точно обґрунтовує зміст правосвідомості. Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує акцент на інтегративно-синергетичному значенні правосвідомості, адже завдяки правовій свідомості відбувається безпосереднє втілення норм права в реальні суспільні відносини, через усвідомлення громадянами необхідних моделей поведінки, які передбачаються чинним законодавством, реалізуються суб'єктивні інтереси шляхом правомірної діяльності суб'єктів.

Ми повністю поділяємо думку вченої щодо помилковості формулювання «відсутність правосвідомості», оскільки, на нашу думку, вона притамана будь-якому індивіду. Проте не можливо погодитися з позицією, що правосвідомість не може проходити етап формування. По-перше, як свідомість в загальному розумінні проходить різні стадії формування в процесі розвитку людини, так і правосвідомість поступово наповнюється правовими знаннями та позитивним правовим досвідом в процесі взаємодії індивіда із суспільством. По-друге, правосвідомість безпосередньо залежить від обсягу та якості правових знань, які свідомо накопичуються індивідом в процесі аналізу законодавства та вирішення різноманітних життєвих ситуацій.

На поведінкових аспектах правосвідомості наголошують Д. О. Беззубов, Р. В. Алієв, М. В. Возник, які у своєму дослідженні сформулювали висновок, що правова свідомість є явищем, що поєднує інтелектуальне та емоційне сприйняття людьми правових норм, виробляє в них певну орієнтацію на правомірну поведінку та врешті-решт визначає рівень стабільності правопорядку. Виходячи з цього, можливо стверджувати, що правосвідомість виступає чинником, який не лише детермінує поведінку окремих громадян, а й впливає на суспільство загалом [3, с. 34].

Такий підхід є обґрунтованим, оскільки правосвідомість, з одного боку відображається у формі правових знань, а з іншого – в емоційному сприйнятті правових норм. У свою чергу, вказана синергія інтелектуальної та емоційної складової породжує в інди-

віда усвідомлений покликання до правомірних дій. Тому всі структурні елементи правосвідомості забезпечують гармонійне сприйняття норм права, правової дійсності та формують у свідомості людини позитивні моделі правової поведінки та негативне ставлення до порушень законодавства. Тобто правосвідомість виконує певну рушійну функцію в процесі правореалізації та використання механізму захисту прав.

З'ясування ролі правосвідомості у реалізації механізму захисту прав визначають необхідність визначення сутності цієї категорії. В сучасній юридичній науці відсутня методологічна єдність щодо визначення поняття механізму захисту прав і свобод людини та громадянина. Це поняття розуміється як система й комплекс послідовних дій, спрямованих на захист прав людини та громадянина [4 с. 53]. У свою чергу, С.М. Шило наголошує, що основу механізму захисту прав і свобод людини і громадянина становлять правові принципи, норми (юридичні гарантії), а також умови і вимоги діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, громадян, які в сукупності забезпечують дотримання, реалізацію і захист прав та свобод громадян [5, с. 271].

На нашу думку, механізм захисту прав людини та громадянина слід розуміти комплексно. З одного боку – це система можливих (законних дій), закріплених у нормативних приписах чинного законодавства, які спрямовані на захист та відновлення порушених прав людини. А з іншого, це система державних органів та недержавних інституцій, що забезпечують або сприяють захисту прав людини. Тобто, чинні норми права, державні органи та недержавні інституції являють єдину цілісну систему, яка складає механізм захисту прав людини та громадянина.

Нам імпонує підхід Ю.М. Сидорчук, за якого існуючі механізми захисту прав поділяються на два різновиди: національні та міжнародні. Вчений зазначає, що національні (внутрішньодержавні) механізми захисту прав мають свої особливості у кожній країні, у той час як міжнародний механізм захисту прав є однаковим для всіх, незалежно від національності та громадянства [6, с. 33]. Дійсно кожна суве-

рена держава має національну правову систему та закріплені в ній механізми захисту прав людини. У свою чергу, вказані механізми можуть відрізнятися від аналогічних механізмів, що діють в інших країнах. Це обумовлюється різним історичним контекстом розвитку країни та особливостями менталітету кожної нації. Проте міжнародні механізми захисту прав людини створюють певний наднаціональний рівень забезпечення прав, цінність якого полягає саме в його універсальності та наявності стандартів, що забезпечує найвищий рівень захисту прав людини, навіть коли національна правова система не спроможна забезпечити індивіду належного захисту його прав.

Сучасний міжнародний механізм захисту прав людини має спільну структуру з національним. Як зазначає О.І. Ромців у своєму науковому дослідженні, структуру цього механізму складають такі елементи:

а) міжнародно-правові акти, які вміщують правила діяльності, формулюють права і обов'язки відповідних суб'єктів (конвенції, пакти, угоди, договори тощо), а також міжнародні документи, які норм, правил поведінки, звичайно, не вміщують, прав і обов'язків безпосередньо не формулюють (зокрема, декларації, заяви, меморандуми);

б) міжнародні органи по спостереженню, контролю за дотриманням основних прав людини (комісії, комітети) та по захисту цих прав (суди, трибунали) [7, с. 15].

Подібно до національного, міжнародний механізм захисту прав людини передбачає систему норм права (міжнародного) як нормативну його основу та систему органів і структур, які забезпечують належне відновлення та захист порушених прав, як інституційну основу механізму.

Важливого значення для нашого дослідження має аналіз обох складових механізму. Розпочнемо з інституційної, до складу якої входять наступні міжнародні інституції:

1. Рада ООН з прав людини (англ. The United Nations Human Rights Council, UNHRC), яка була створена на заміну Комісії ООН з прав людини, яка діяла ще з 1946 року. Рада ООН з прав людини уповноважена приймати рішення рекомендаційного характеру, проте

застосувати заходи примусу до держав учасниць Рада не може. Ця інституція має важливе значення для захисту прав людини, але можливість звернення до Ради ООН з прав людини будь-кому громадянину індивідуальною скаргою відсутня.

2. Верховний Комісар ООН з прав людини це посадова особа ООН, яка під керівництвом та егідою Генерального секретаря несе основну відповідальність за діяльність Організації в галузі прав людини, виконує обов'язки в рамках загальної компетенції, повноважень та рішень Генеральної Асамблеї, Економічної та Соціальної Ради, а також Комісії з прав людини (останню у 2006 р. замінила Рада з прав людини) [8, с. 729].

3. Комітет ООН з прав людини; Комітет ООН з прав дитини; Комітет ООН проти катувань; Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав; Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації та інші профільні Комітети ООН.

Поряд з цим, наднаціональний механізм захисту прав людини складають міжнародні організації регіонального рівня, які діють в Європі, Африці, Азії тощо.

Враховуючи, що Україна, перебуває саме в європейському регіоні, в межах нашого дослідження ми розглянемо Європейський механізм захисту прав людини та роль правосвідомості в його функціонуванні. Нормативну основу вказаного механізму складає підписана в Римі 04.11.1950 року Європейська конвенція з прав людини. Цей міжнародний нормативно-правовий акт визначає ключові стандарти та гарантії захисту прав людини для країн, які ратифікували цей документ. Функції сприяння та забезпечення реалізації європейських стандартів захисту прав людини покладені на Раду Європи. Це міжнародна організація створена 5 травня 1949 року, до якої нині входить 47 держав-членів.

Проте в межах нашої наукової розвідки особливої уваги заслуговує Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ, Суд), як один з ключових елементів міжнародного механізму захисту прав людини. Адже саме в межах діяльності ЄСПЛ можлива процедура звернення фізичної особи із індивідуальною скаргою проти держави з метою захисту своїх

прав. Ця особливість діяльності ЄСПЛ дозволяє глибше пізнати роль правосвідомості громадян в роботі міжнародного механізму захисту прав людини. Європейський суд з прав людини заснований у 1959 році відповідно до ст. 19 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з метою забезпечення дотримання договірними сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї.

З проголошенням незалежності Україна стала на власний шлях розвитку в напрямку сучасної європейської інтеграції. 09 листопада 1995 року Україна стала членом Ради Європи, а 17 липня 1997 ратифікувала Конвенцію, яка набрала чинності для України 11 вересня 1997 року.

Відтак з цього часу наша держава офіційно зобов'язана дотримуватися вимог та реалізувати національну правову політику в межах Конвенції. Також з моменту приєднання України до Конвенції українські громадяни отримали право звертатися до ЄСПЛ з індивідуальними скаргами.

Хоча вказана процедура була новою, громадяни почали активно використовувати новий механізм захисту прав. Однак слід зазначити, що перше рішення по суті справи було прийнято ЄСПЛ лише 03 травня 2001 року «Кайсін та інші проти України» (Kaysin and Others v. Ukraine) (заява N 46144/99) [9].

Варто звернути увагу, що перше рішення ЄСПЛ щодо України, виявило системну проблему нашої держави, яка актуальна і на сьогодні. У справі «Кайсін та інші проти України» група з 13 шахтарів (працівників шахти імені Держинського у місті Червоноград) скаржилися на тривале невиконання рішень українських судів про виплату їм заборгованості із заробітної плати та допомоги по інвалідності. Шахтарі скористалися доступними засобами правового засобу національного рівня, проте зіштовхнулися з проблемою виконання остаточного рішення національного суду. З моменту подання першої заяви до ЄСПЛ у 1999 році у справі «Кайсін та інші проти України» Суду було подано близько 29 000 заяв з подібним предметом [10].

Системне недотримання Україною вимог щодо належного виконання остаточного

рішення національних судів стало причиною зміни концепції ЄСПЛ щодо розгляду подібних справ. Так, через значний обсяг заяв та необхідність оптимізації роботи суду, ЄСПЛ прийняв рішення про вилучення аналогічних заяв з реєстру Суду. Так, в рішенні «Бурмич та інші проти України» від 12 жовтня 2017 року ЄСПЛ зазначив, що беручи до уваги своє навантаження під час розгляду аналогічних справ, справа Іванов (справа «Юрій Миколайович Іванов проти України» («Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine»)) є зразковою щодо вирішення проблеми невиконання рішення суду впродовж понад шістнадцяти років. Тому Суд прийшов до висновку, що немає сенсу повторювати свої висновки у довгій низці аналогічних справ, що призведе до значного навантаження на ресурси Суду через велику кількість справ, та правосуддя не здійснюватиметься належним чином. У зв'язку з цим Суд зобов'язав Україну вжити загальні заходи, спрямовані на усунення цієї проблеми на законодавчому, адміністративному та інституційному рівнях [10].

Як виявилось, механізм правового захисту прав людини в Україні, хоч і має законодавчо закріпленій функціонал, має значні проблеми на практиці щодо його реалізації. Очевидно, що найбільшою цінністю для особи, яка звертається до суду, є не лише отримання позитивного рішення, а й реальний захист її прав у вигляді повного виконання рішення суду в розумні строки.

Саме усвідомлення можливості правовим шляхом задовольнити свої законні інтереси породжує в правосвідомості громадянина позитивний імпульс до дії (подання позовної заяви, участь у судових засіданнях, оскарження неправомірного рішення суду). Проте у разі не відповідності результату судового захисту принципам права та правомірним очікуванням громадянина, є ризик породження різноманітних форм деформації правосвідомості. Адже в подібних ситуаціях цінність права істотно зменшується в свідомості громадянина.

Можливість звернення до ЄСПЛ як наднаціональної інституції є надзвичайно важливим механізмом, що сприяє цілісній реалізації та захисту прав громадянина. До прикладу

у справі «Кайсин та інші проти України» лише звернення до ЄСПЛ дозволило громадянам отримати належний результат роботи механізму захисту прав людини, а саме – домогтися виплат, передбачених остаточним рішенням українського суду.

Проте функціонування вказаного міжнародного механізму захисту прав людини безпосередньо залежить від рівня правосвідомості громадян. Безперечно, громадяни, які приймають рішення відстоювати свої права попри недосконалість національної правової системи, володіють високим рівнем усвідомлення цінності права. Подібний підхід забезпечує ефективний захист прав людини та реалізацію кінцевої мети відновлення порушених прав. Однак, відсоток громадян, які усвідомлюють необхідність захисту своїх прав законним шляхом, в тому числі, через міжнародні інституції надзвичайно малий.

Значна кількість українців не володіють достатнім рівнем правосвідомості, аби скористатися всіма засобами правового захисту національної системи та перейти до міжнародних механізмів. Маючи негативний досвід функціонування української правової системи, чимало громадян відмовляються від використання існуючих механізмів через зневіру в їх ефективність. Одним з важливих стримувачів залишається розумність строків розгляду судових справ та складність виконання судових рішень.

Окрім цього, як ми зазначали вище, на сьогодні актуальною залишається недостатня обізнаність українців щодо різноманітних способів захисту прав людини, в тому числі і міжнародних. Це породжує проблему, за якої громадяни не використовують всі доступні правові методи аби захистити свої права. У свою чергу, на сучасному етапі прослідковується позитивна динаміка як щодо ефективності функціонування національної системи права так і виконання рішень ЄСПЛ, що обґрунтовує доцільність активного використання правових методів захисту прав людини. До прикладу, з 2023 року кількість справ, які Україні необхідно виконати за рішенням ЄСПЛ, скоротилася у 2,5-3 рази. Станом на 7 березня 2025 року Україна мала на виконанні 2296 рішень Європейського суду з прав людини.

Натомість у 1421 справі виконання було закрито [11].

Отже, прослідковується підвищення ефективності виконання рішень ЄСПЛ, що забезпечує належне виконання Україною гарантій, передбачених Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод. На нашу думку, це обумовлюється офіційним статусом України як кандидата на членство в ЄС, що був офіційно наданий 23 червня 2022 року Європейською Радою. Відтак Україна перебуває на активній стадії реформування та виконання всіх необхідних умов для вступу до ЄС, однією з яких безперечно є належне дотримання Конвенції та виконання рішень ЄСПЛ.

Тому міжнародний механізм захисту прав людини є перспективним засобом відновлення прав українських громадян у тих випадках, коли національна правова система не спроможна забезпечити ефективний захист громадян.

Правомірним є твердження, що правосвідомість виступає важливим фактором функціонування міжнародного механізму, адже, перш ніж скористатися правом на звернення до ЄСПЛ, необхідно вичерпати всі національні засоби захисту прав людини. Це досить складна процедура, що потребує рішучості та наполегливості, а також сформованого наміру реалізувати свої законні інтереси правовим шляхом. Відтак лише за достатньої обізнаності щодо законних процедур та усвідомленого бажання захищати свої права можлива успішна реалізація існуючих механізмів захисту прав людини.

В даному контексті задіяні всі структурні елементи правосвідомості, а саме: правові знання, відчуття та наявність позитивних моделей правової поведінки, що в комплексі породжують усвідомлене бажання індивіда використати всі можливі засоби задля захисту своїх прав. У свою чергу, активне використання міжнародних механізмів захисту прав людини сприятиме «примусовому» вдосконаленню правової системи України. Окремо кожний громадянин не має достатньо впливу та можливостей для реформування, до прикладу, судової гілки влади. Натомість кожний, хто зіштовхується з порушенням своїх прав та неефективністю національної правової

системи, може звернутися до ЄСПЛ, рішення якого є обов'язковими для України. Зразком є справа «Бурмич та інші проти України» за результатом розгляду якої ЄСПЛ зобов'язав Україну вжити комплексні заходи в сфері законодавчого регулювання та адміністративного забезпечення виконання рішення судів. Тобто рівень правосвідомості громадян, які вирішили скористатися міжнародним механізмом захисту прав людини, фактично здійснив вплив на розвиток важливого напрямку правової політики держави.

Поряд з цим, варто виокремити важливість впливу правосвідомості на стан виконання рішень ЄСПЛ. Так активна позиція окремих громадян щодо захисту своїх прав сприяла поступовому руху України в напрямку євроінтеграції. Тому у сучасній практиці наявність значної кількості заяв до ЄСПЛ спонукає державну владу України вживати конкретні заходи не лише щодо реформування правової судової системи, а і виконання вже існуючих рішень ЄСПЛ.

Таким чином, правосвідомість виконує важливу роль в реалізації міжнародного механізму захисту прав людини, зокрема її фінального етапу – виконання рішення міжнародної інституції Україною.

З метою поглибленого аналізу проблематики місця правосвідомості в реалізації міжнародного механізму захисту прав людини пропонуємо також зробити короткий огляд проведеного нами соціологічного опитування. До участі в ньому були залучені респонденти віком від 21 до 60 років різного соціального та майнового становища. На одне з поставлених запитань було «Які, на вашу думку, існують способи захисту прав людини?» були отримані такі відповіді. На думку, 30 % респондентів ключовим способом захисту прав людини є чинне законодавство України на чолі з Конституцією. 60% зазначили, що способом захисту є звернення до суду та вищестоячих інстанцій у разі порушення прав. Ще 10 % опитаних відносять до способів захисту як чинну нормативно-правову базу, так і судову систему та діяльність різноманітних інституцій.

На нашу думку, вказані результати відображають досить поверхневе розуміння гро-

мадянами механізму захисту прав людини в Україні, оскільки більшість ототожнює цей механізм виключно із зверненням до суду. Проте чинне законодавство передбачає комплекс різноманітних процедур, що надають можливість ефективно відновити порушені права громадян.

Далі респондентам було поставлене питання «Чи відомо вам про можливість звернення за захистом своїх прав до Європейського суду з прав людини?», на яке 73% опитаних заявили про свою обізнаність щодо такої можливості, натомість 27% зазначили протилежне. Хоча у той же час, на запитання «Чи відома вам процедура звернення до Європейського суду з прав людини?» статистика відповідей була досить невтішною. 87% опитаних зазначили, що процедура звернення до ЄСПЛ їм не відома та лише 13% громадян були обізнані щодо порядку подання заяви до Європейського суду з прав людини.

Такі результати соціологічного опитування підтверджують недостатній рівень правосвідомості українців для ефективного використання міжнародних механізмів захисту прав людини. Зокрема, існує потреба у вдосконаленні правових знань як елементу правосвідомості громадян, що забезпечить громадян належним «озброєнням» для захисту прав.

На нашу думку, зазначена нами проблематика є комплексною. З одного боку, вона є наслідком неякісного функціонування системи правової освіти, а з іншого – результатом світоглядного блоку в свідомості громадян, які не завжди усвідомлюють необхідність поглиблення правових знань та захисту власних прав через наявність пострадянських установок.

У зв'язку з цим, розвиток методик правової освіти громадян через застосування новітніх підходів поширення інформації дозволить якісно вирішити проблему підвищення рівня правосвідомості громадян та, відповідно, ефективності функціонування міжнародного механізму захисту прав людини.

Висновки. Підсумовуючи, можливо зазначити, що правосвідомість – це не лише теоретична категорія, а реальний механізм, який забезпечує розвиток правової сис-

теми. Через формування позитивних моделей поведінки громадян, вона спонукає до вчинення активних дій в напрямку захисту своїх прав законними методами. В залежності від усталеності правових знань, позитивних емоцій та відчуттів щодо права, формується ефективність функціонування як національної, так і міжнародної системи захисту прав людини. В свою чергу, цінність механізму захисту прав людини полягає не в наявності законних процедур, а можливості реального відновлення прав. Тому з огляду на системну проблему недосконалості національної системи права України, важливим способом відновлення справедливості залишається звернення до міжнародних інституцій, таких як ЄСПЛ. Проте ефективність функціонування міжнародного механізму захисту прав людини залежить від рівня правосвідомості громадян. Адже для його реалізації необхідна обізнаність щодо існуючої процедури звернення, а також рішучість пройти непростий шлях від подання позовної заяви до суду першої інстанції до отримання остаточного рішення та подання заяви до ЄСПЛ.

Безперечно ефективність міжнародних засобів захисту прав людини залежить також від правосвідомості суб'єктів владних повноважень, які безпосередньо відповідають за виконання рішень ЄСПЛ. Яскравим прикладом є рішення у справі «Бурмич та інші проти України», де суд зобов'язав Україну провести комплексні реформи на законодавчому та адміністративному рівні з метою вирішення системної проблеми не виконання остаточного рішення українських судів.

Отже, лише за належного рівня правосвідомості громадян та представників влади можливе реальне функціонування міжнародних механізмів захисту прав людини та якісне відновлення порушених прав громадян. Більше того розвиток системи правової освіти та підвищення правосвідомості населення матиме позитивний вплив на розвиток національних механізмів захисту прав людини, що може забезпечити гідний захист громадян навіть без необхідності звернення до міжнародних інституцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Міхайліна Т. В. Правосвідомість як інтегративний елемент правової системи: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2018. 40 с.
2. Гринюк Р.Ф., Гуцуляк О.І. Правосвідомість як предмет теоретико-правового, соціально-філософського і психологічного аналізу. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. (Сер 2023), С. 4-17. URL: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2023.1.2.1> (дата звернення: 17.01.2026).
3. Д. О. Беззубов, Р. В. Алієв, М. В. Возник. Правосвідомість як елемент забезпечення національної безпеки. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Випуск 97 / Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2025. С. 30- 47.
4. Книш В. В. Порівняльно-правовий аналіз конституційних механізмів захисту прав людини в Україні та Польщі. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. *Право*. 2014. № 9. С. 121–128.
5. Шило С. М. Механізм захисту прав і свобод людини і громадянина як гарантія забезпечення законності та дисципліни в діяльності органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 22, ч. 1, т. 2. С. 269–273.
6. Сидорчук Ю. М. Механізми захисту прав людини та громадянина: сутність і перспективи розвитку в Україні. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 682. С. 33–35
7. Ромців О.І. Міжнародно-правові механізми захисту прав та свобод людини в умовах війни: практика ЄСПЛ. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Вип. № 6 (2023) С. 168-172.
8. Реньов Є. Верховний комісар ООН з прав людини у системі правозахисту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 729. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/176> (дата звернення: 17.01.2026).
9. Рішення щодо мирного врегулювання заяви N 46144/99 Кайсина та інших проти України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_013#Text (дата звернення: 17.01.2026).
10. «Бурмич та інші проти України»: новий підхід ЄСПЛ до масових скарг. *Вища школа адвокатури НААУ*. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/burmic-ta-insi-proti-ukrayini-novii-pidxid-jespl-do-masovix-skarg> (дата звернення: 17.01.2026).
11. Виконання рішень ЄСПЛ в Україні прискорюється: які проблеми залишаються та чому це важливо для євроінтеграції → ZMINA. *ZMINA*. URL: <https://zmina.info/articles/vykonannya-rishen-yespl-v-ukrayini-pryskoryuyetsya-yaki-problemy-zalyshayutsya-ta-chomu-cze-vazhlyvo-dlya-yevrointegracziyi/> (дата звернення: 17.01.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 02.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 17.04.2026